

مقایسه عوامل استرس‌زای مربیان حرفه‌ای فوتبال ایران

رحیم رضانی‌نژاد^۱، محمد خیبری^۲، محمد ریحانی^۳، حسین عیدی^۴

۱- استاد دانشگاه گیلان*

۲- دانشیار دانشگاه تهران

۳- دانشجوی دکتری مدیریت ورزشی دانشگاه گیلان

۴- استادیار دانشگاه رازی کرمانشاه

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۷/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۱۱/۱۸

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، مقایسه عوامل استرس‌زای مربیان حرفه‌ای فوتبال ایران است. جامعه آماری پژوهش را ۹۲ نفر از سرمربیان و مربیان شاغل در لیگ برتر و دسته یک فوتبال ایران تشکیل می‌داد. نمونه آماری برابر با جامعه آماری انتخاب شد و در مجموع ۷۲ مربی (۷۹ درصد) در تحقیق شرکت کردند. پرسشنامه محقق‌ساخته عوامل استرس‌زای مربیان حرفه‌ای فوتبال با مطالعه مبانی نظری در فرآیندی اکتشافی تنظیم و با استفاده از روش تحلیل عاملی اکتشافی، شش عامل شناسایی شد. برای آزمون فرضیه‌های پژوهش از آزمون تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر و آزمون تعقیبی بونفرونی، آزمون t مستقل و ضریب همبستگی پیرسون در سطح معنی‌داری $p \leq 0/05$ استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد به ترتیب عوامل مالی، سازمانی - مدیریتی، انسجام تیمی، اختیار و تصمیم‌گیری، فوریت زمانی و فنی - رقابتی بیشترین نقش را در ایجاد استرس مربیان دارند. به‌طور خلاصه، اولویت عامل استرس‌زای مالی و سازمانی - مدیریتی نشان می‌دهد که مسائل ساختاری، در مقایسه با مسائل فنی و روان‌شناختی به توجه بیشتری نیاز دارند.

واژگان کلیدی: استرس، مربیان، فوتبال حرفه‌ای، لیگ برتر.

مقدمه

هر انسانی در طول زندگی استرس^۱ را تجربه می‌کند و افراد نه تنها در روند طبیعی زندگی، بلکه در محیط کار و سازمان نیز با استرس مواجه‌اند. از نظر لازاروس^۲ (۱۹۹۶)، استرس از تعامل بین نیازهای موقعیتی، ارزیابی و پاسخ‌های فرد به این نیازها ایجاد می‌شود (۱). ویشنستکی و فلدر^۳ (۱۹۸۹) نیز استرس را واکنشی فیزیولوژیک یا روانی به وقایع یا محرک‌های بیرونی تعریف می‌کنند (۲). نکته مهم در تعریف استرس این است که باید محرک استرس، پاسخ استرس و پیامدهای استرس را از هم تفکیک و وضعیت آن‌ها را در مطالعه استرس مشخص کرد. در همین زمینه، مدل‌های مختلفی برای تبیین هر یک از سه مفهوم استرس ارائه شده است که در مدل مبتنی بر محرک، فقط عوامل استرس‌زای محیطی یا خارجی (محرک استرس) مطالعه می‌شود. البته در نظریه‌های تحلیل روانی و روان‌شناسی فیزیولوژیک، پاسخ و پیامدهای استرس نیز بررسی می‌شوند.

علاوه بر استرس‌های عادی و معمولی زندگی، عوامل استرس‌زای فراوانی در مشاغل مختلف (استرس شغلی) وجود دارد که سبب شده است نه فقط به شناخت عامل‌های استرس‌زا در هر شغل (محرک استرس) بیشتر از شناخت پاسخ و پیامد استرس توجه شود، بلکه بررسی آن مقدم بر شناخت پاسخ‌ها و پیامدهای استرس است و حتی شناخت دقیق واکنش‌های فیزیولوژیک، سوماتیک، روانی و ذهنی یا سایر سازوکارهای دفاعی در افراد به شناخت دقیق محرک‌های استرس وابسته است. بر اساس تعریف کوپر، هنری و استیفن^۴ (۱۹۸۱)، عوامل استرس‌زای شغلی را می‌توان حاصل عدم تعادل میان نیازها و انتظارات فردی با وضعیت و محیط شغلی دانست (به نقل از ۳).

امروزه، با توسعه و حرفه‌ای شدن ورزش، باشگاه‌ها و تیم‌های ورزشی نیز با مسائل و مشکلات بسیاری روبه‌رو هستند که از مهم‌ترین آن‌ها استرس یا فشار روانی است که بر مربیان اثر منفی می‌گذارد. نتایج تحقیقات بسیاری نشان داده است که شرکت‌کنندگان در ورزش و افراد شاغل در ورزش مانند مربیان عوامل استرس‌زای زیادی را تجربه می‌کنند (۸-۴)؛ مثلاً ویلی^۵ (۱۹۹۴) اداره موفقیت‌آمیز تیم‌های ورزشی را مهارتی پیچیده می‌داند (۹) و رایلی^۶ (۲۰۰۵) بیان می‌کند

-
1. Stress
 2. Lazarus
 3. Wishnietsky & Felder
 4. Cooper & Henry & Stephen
 5. Vealey
 6. Reilly

مسابقات جدید در سطح حرفه‌ای پرفشارتر از آن است که در متون علمی گزارش شده‌اند (۱۰). در میان مشاغل ورزشی، مربیان از منابع انسانی ارزشمند و از ارکان اساسی در هر باشگاه یا تیم ورزشی محسوب می‌شوند. طبق تحقیقات پزشکی (۱۹۸۸)، مربیان فوتبال در مقایسه با دیگر مربیان زندگی پرفشارتری دارند (۱۱) و به آسانی می‌توان شکل‌های گوناگون هیجان و اضطراب برد و باخت را در سیمای مربیانی مشاهده کرد که تصویر آن‌ها به‌طور مستقیم به‌وسیله رسانه‌ها در سراسر جهان پخش می‌شود (۱۲). مربیانی که هنگام تماشای بازی تیمشان در کنار زمین، استرس بسیاری را تجربه می‌کنند، احتمالاً به ناراحتی‌های مختلفی مانند زخم معده، اختلالات متابولیک و ضعف سیستم ایمنی بدن (پیامد استرس) نیز دچار می‌شوند (۱۳) حتی هیوگس^۱ (۱۹۹۹)، پیری زودرس را مشکل اصلی بیشتر مربیان معرفی کرده است (۱۴).

به‌دلیل اهمیت روابط انسانی در حرفه مربیگری، مربیان با مطالبات هیجانی و روان‌شناختی بسیاری روبه‌رو هستند. تحقیقات نشان داده است مربیان به‌دلیل ماهیت شغلیشان، استرس‌های زیاد و مختلفی را تجربه می‌کنند که می‌تواند در درازمدت بر جسم و روان مربی اثرگذار باشد (۱۵). حرفه مربیگری، به‌ویژه در فوتبال از حرفه‌های پرتنش است. سازماندهی تمرینات، ارتباط با ورزشکاران، شرکت در رقابت‌های ورزشی، ارتباط با مدیران و رسانه‌ها، حفظ اطلاعات تخصصی و کسب مهارت‌های مختلف روانی و مدیریتی وظایف مربیان را بسیار دشوار کرده است (۱۶-۱۸). کلی و گیل^۲ (۱۹۹۳) با بررسی مطالعات مختلف، مربیگری را شغلی با استرس بسیار زیاد معرفی کرده‌اند و نشان داده‌اند که در این حرفه منابع بالقوه استرس بسیار زیاد است (۱۹). ریچارد و نیکولس^۳ (۲۰۰۷) و لوی، نیکول، مارچنت و پالمن^۴ (۲۰۰۹)، نیز نشان دادند مربیان حرفه‌ای و سطح بالا در دوران مربیگری خود با طیف وسیع و متنوعی از عوامل استرس‌زا روبه‌رو می‌شوند که فشار کاری آن‌ها را بیشتر می‌کند (۲۰، ۲۱) تا جایی که مربیان بزرگ‌زادگی در دنیا به‌دلیل موقعیت سخت کاری و فرسودگی شغلی، شغل خود را به صورت موقت و حتی دائمی ترک کرده‌اند (۲۲، ۱۶).

با وجود اهمیت بسیار استرس مربیان، بیشتر تحقیقات بر استرس ورزشکاران و تا اندازه‌ای بر استرس داوران تمرکز کرده‌اند. البته در دو دهه اخیر به استرس مربیان نیز توجه شده است. مثلاً لی^۵ (۲۰۰۰) نشان داد هفت عامل کیفیت ضعیف و مشکلات اعضای تیم، فشار مسابقه،

-
1. Hughes
 2. Kelly & Gill
 3. Richard & Nicholas
 4. Levy & Nicholls & Marchant & Polman
 5. Li

فشارهای محیطی، فشار باشگاه، کیفیت و توانایی بازیکنان، بی‌ثباتی در ساختار باشگاه و تراکم برنامه کاری از عوامل عمده استرس‌زای مربیان حرفه‌ای فوتبال چین بودند (۲۳). بر اساس تحقیق مارتورلی جونیر^۱ (۲۰۰۲)، ۴۲ درصد مربیان فوتبال برزیل ناامنی و عدم ثبات شغلی را عامل اصلی استرس و مشکل اصلی شغلشان معرفی کردند (۲۴). البیرد^۲ (۲۰۰۳) فشار برای برنده شدن و نداشتن وقت کافی را مهم‌ترین عامل استرس‌زای مربیان فوتبال معرفی کرده است (۱۶). گیلماریو، مرینا، فرانسیسکو و سلسو^۳ (۲۰۰۶) نیز در تحقیقی با هدف شناسایی مشکلات شغلی در مربیان حرفه‌ای والیبال ساحلی برزیل به ترتیب پنج عامل مشکلات مالی، عدم ثبات در حرفه مربیگری، پرداخت مطالبات بازیکنان، ساختار آموزشی و مشکلات خانوادگی مرتبط با شغل مربیگری را جزو عوامل استرس‌زا مربیان معرفی کردند (۲۵). فری^۴ (۲۰۰۷) رایج‌ترین عوامل استرس‌زای مربیان دانشگاهی را به ترتیب منابع استرس فردی، منابع استرس مربوط به وظیفه، عدم ثبات شغلی، انتظارات اطرافیان، کار در شهر و تیم جدید، فشار زمان، عوامل مربوط به مربیگری و نتایج مسابقه معرفی نمود (۲۶). کلی و تیموتی^۵ (۲۰۰۹) نیز چهار عامل از دست دادن برد، فشار زمانی، موفقیت برنامه و تعامل با ورزشکاران را مهم‌ترین عوامل استرس‌زای مربیان معرفی کردند (۲۷). در جدیدترین تحقیق، سرگیل و نوین^۶ (۲۰۰۹) عوامل استرس‌زای مربیان حرفه‌ای فوتبال آفریقای جنوبی را قبل از شروع جام جهانی فوتبال بررسی و منابع استرس مربیان را در سه طبقه عوامل مربوط به منابع و امکانات، فشارهای خارجی و ظرفیت‌های داخلی تقسیم‌بندی کردند. یافته‌های تحقیق نشان داد سه متغیر کمبود منابع، نداشتن برنامه‌ریزی صحیح و بازی‌های حساس بیشترین منبع استرس در میان مربیان است و دو متغیر دخالت‌های سیاسی و آسیب‌دیدگی یکی از بازیکنان در اولویت آخر قرار داشتند (۱۳). با توجه به کمبود مطالعات در حوزه مربیان، ویلیامز و کندال^۷ (۲۰۰۷)، اهمیت این مطالعات را روی مربیان یادآوری و توصیه کردند که حجم بیشتری از تحقیقات مدیریت و روان‌شناسی ورزشی باید به مربیگری اختصاص یابد (۲۸). ضمناً با روند حرفه‌ای شدن ورزش فوتبال در کشور نیاز به مطالعات جدید علمی در زمینه‌های مختلف بیش از پیش احساس می‌شود که یکی از این زمینه‌ها، استرس و فشارهای شغلی در ورزش و کارکنان ورزشی است. نکته مهم در

-
1. Marturelli junior
 2. L. Bird
 3. Gilmário & Marina & Francisco & Celso
 4. Frey
 5. Kelley & Timothy
 6. Surujlal & Nguyen
 7. Williams & Kendall

زمینه مطالعات مربوط به استرس این است که عوامل استرس‌زا باید در هر ورزش خاص و شرایط حاکم به آن ورزش بررسی شود (۲۱)؛ از این‌رو به تازگی تحقیقات خوبی برای شناخت عوامل استرس‌زای مشاغل ورزشی مانند داوران (۴)، دبیران تربیت‌بدنی (۵) و مربیان آماتور (۶) در کشور انجام شده است. در خارج از کشور نیز تحقیقاتی روی مربیان آماتور صورت گرفته است (۲۶، ۱۶)، اما در زمینه عوامل استرس‌زای مربیان حرفه‌ای تحقیقات به اندازه‌ای محدود است که برخی محققان از این وضعیت اظهار شگفتی کرده‌اند (۲۹، ۲۴، ۱۳)؛ بنابراین با توجه به حرفه‌ای شدن فوتبال در ایران و موقعیت شغلی، فشار رسانه‌ای و همچنین وضعیت ساختاری و مدیریتی فوتبال در ایران (۳۴-۳۰) این سؤال مطرح شد که مربیان شاغل در لیگ‌های فوتبال ایران با چه عوامل استرس‌زایی روبه‌رو هستند و آیا آنان عوامل استرس‌زای خاصی را در فوتبال ایران تجربه می‌کنند. ضمناً نخستین گام در مدیریت و مقابله صحیح با عوامل استرس‌زا و پیامدهای آن آگاهی از عوامل استرس‌زا و مشکلات شغلی است (۳۵) و چون تاکنون در زمینه شناخت عوامل استرس‌زای مربیان حرفه‌ای فوتبال ایران تحقیقی انجام نشده است، این مطالعه مقدماتی بر اساس مدل مبتنی بر «محرک استرس» از دیدگاه سرمربیان و مربیان لیگ برتر و دسته یک انجام شد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع تحقیقات توصیفی و علی - مقایسه‌ای است. جامعه آماری این تحقیق ۹۲ نفر از سرمربیان و مربیانی بودند که به صورت حرفه‌ای در تیم‌های لیگ برتر و دسته یک فوتبال ایران در سال ۸۹-۱۳۸۸ فعالیت داشتند. این مربیان در زمان اجرای پژوهش با تیم‌ها قرار داد رسمی داشتند و قرار داد آن‌ها در هیئت‌های فوتبال هر استان به‌عنوان سرمربی و مربی ثبت شده بود. نمونه آماری پژوهش برابر با جامعه آماری در نظر گرفته شد و با توجه به تعداد تیم‌های حاضر در لیگ برتر و دسته یک فوتبال، تعداد سرمربیان لیگ برتر ۱۸ نفر و تعداد مربیان نیز ۱۸ نفر بودند. در لیگ دسته یک نیز ۲۸ تیم در دو گروه ۱۴ تیمی حضور داشتند و تعداد سرمربیان ۲۸ نفر و تعداد مربیان نیز ۲۸ نفر بودند. پرسشنامه بین کلیه سرمربیان و مربیان توزیع شد و در نهایت تجارب ۷۲ سرمربی و مربی (۷۹ درصد) تجزیه و تحلیل شد. ابزار پژوهش پرسشنامه‌ای محقق‌ساخته بود که در مطالعه جداگانه‌ای در زمینه عوامل استرس‌زای مربیان حرفه‌ای فوتبال ایران استاندارد شد. پرسشنامه شامل دو بخش بود که بخش اول ویژگی‌های فردی مربیان شامل سن، درجه مربیگری، سابقه و میزان تحصیلات را اندازه‌گیری می‌کرد. در بخش دوم نیز پس از مرور تحقیقات، کتب، منابع پژوهشی و به‌خصوص

دو پرسشنامه عوامل استرس‌زای مربیان حرفه‌ای فوتبال و منابع استرس مربیان^۱ (CIS)، پرسشنامه اولیه‌ای با ۷۰ سؤال آماده شد (۲۷، ۱۳). در مرحله بعد سؤالات به صورت مصاحبه نیمه‌هدایت شده^۲ با ۱۵ نفر از مربیان با سابقه فوتبال تکمیل و ۷۸ سؤال نهایی شد. در مرحله تأیید روایی صوری و محتوایی، پس از اعمال نظرات و پیشنهادهای چهار نفر از استادان مدیریت ورزشی، دو نفر از استادان روانشناسی و چهار مربی با سابقه مربیگری در لیگ برتر و دارای تحصیلات دانشگاهی پرسشنامه نهایی به منظور شناسایی عامل‌های استرس‌زا با ۷۸ سؤال در مقیاس پنج ارزی لیکرت (از هیچ با نمره صفر تا بسیار زیاد با نمره ۴) در مطالعه‌ای جداگانه در اختیار مربیان با سابقه مربیگری در لیگ برتر و دسته یک فوتبال ایران قرار گرفت. پیش از انجام تحلیل عاملی، به منظور اطمینان از کافی بودن نمونه از معیار کیسر - می‌یر و اکلین^۳ (KMO) و برای تعیین همبستگی بین متغیرها از آزمون بارتلت^۴ استفاده شد. با استفاده از روش تحلیل عاملی اکتشافی هفت سؤال به علت بار عاملی کمتر از ۰/۳۵ حذف و ۷۱ سؤال در شش عامل شناسایی و تقسیم‌بندی شد. در نهایت، با توجه به پیشینه تحقیق و بار عاملی بیشتر برخی سؤالات، با نظر متخصصان شش عامل استرس‌زای فنی - رقابتی (۲۳ سؤال)، سازمانی - مدیریتی (۱۶ سؤال)، انسجام تیمی (۱۴ سؤال)، اختیار و تصمیم‌گیری (۹ سؤال)، فوریت زمانی (۴ سؤال) و مالی (۵ سؤال) معرفی شد. هر عامل نشان‌دهنده موقعیت‌هایی در شغل مربیگری است که برای مربیان ایجاد استرس می‌کند. ثبات درونی کلی پرسشنامه نیز $r=0/96$ و ثبات درونی هر یک از عوامل استرس‌زا بین $r=0/64$ تا $r=0/93$ برآورد شد. در نهایت، پرسشنامه استاندارد شده عوامل استرس‌زای مربیان حرفه‌ای فوتبال ایران با ۷۱ گویه در شش عامل در اختیار جامعه آماری پژوهش قرار گرفت.

پرسشنامه‌ها با هماهنگی‌های قبلی با مربیان و باشگاه‌ها در بین فصل و تعطیلات مختلف به صورت حضوری توزیع و جمع‌آوری شد. استانداردسازی پرسشنامه و توزیع و جمع‌آوری داده‌ها بیش از ۱۰ ماه طول کشید. در کل ۲۸ سرمربی (۱۴ نفر) و مربی (۱۴ نفر) لیگ برتر و ۴۴ سرمربی (۲۲ نفر) و مربی (۲۲ نفر) لیگ دسته یک در مطالعه نهایی شرکت کردند. از روش‌های آمار توصیفی برای ارزیابی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و تعیین میزان اهمیت متغیرها و از روش تحلیل عاملی اکتشافی^۵ با چرخش متعامد^۱ برای شناسایی عامل‌های استرس‌زای مربیان و

-
1. Coaching Issues Survey (CIS)
 2. Semi-Structured interview
 3. Kaiser- Meyer-Oklin measure of Samplingadequacy
 4. Bartlett's test of Sphericity
 5. Exploratory factor analysis

روایی ساختاری ابزار پژوهش استفاده شد. با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۶، فرضیات پژوهش (با توجه به طبیعی بودن توزیع داده‌ها در آزمون کولموگروف - اسمیرنوف) از طریق تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر و آزمون تعقیبی بونفرونی، آزمون t مستقل و ضریب همبستگی پیرسون در سطح معنی‌داری $p \leq 0/05$ بررسی شدند. علت استفاده از آزمون بونفرونی قابلیت این آزمون در تعدیل درجات و خطای نوع اول بود.

نتایج

توصیف ویژگی‌های فردی مربیان نشان داد میانگین سنی مربیان ($M \pm SD = 45/5 \pm 7/91$)، میانگین سابقه مربیگری در پست کنونی ($M \pm SD = 3/04 \pm 2/21$) و میانگین کل سابقه مربیگری در فوتبال ($M \pm SD = 10/66 \pm 6/83$) بود. توصیف اولویت کلی متغیرهای استرس‌زای مربیان فوتبال ایران نشان داد متغیرهای تأخیر در پرداخت مطالبات بازیکنان تیم، باخت‌های پشت سر هم، نبود بودجه کافی برای سفر و انجام مسابقات لیگ، نحوه قضاوت داور و به تعویق انداختن پاداش‌های وعده داده شده به بازیکنان، به ترتیب پنج متغیر عمده‌ی استرس‌زا بودند. ضمناً اختلاف با مربیان تیم‌های دیگر، ورود فناوری جدید به فوتبال، پخش زنده بازی، حضور بازیکنان سرشناس در تیم و بازی با تیم‌های صدر جدول به ترتیب کم‌اهمیت‌ترین متغیرهای استرس‌زا از دیدگاه مربیان لیگ برتر و دسته یک فوتبال ایران است (جدول ۱).

جدول ۱. مهم‌ترین و کم‌اهمیت‌ترین گویه‌های استرس‌زای مربیان

اولویت کلی	گویه	انحراف استاندارد \pm میانگین
۱	تأخیر در پرداخت مطالبات بازیکنان تیم	$2/9 \pm 0/92$
۲	باخت‌های پشت سر هم	$2/9 \pm 0/92$
۳	نبود بودجه کافی برای سفر و انجام مسابقات لیگ	$2/81 \pm 0/94$
۴	نحوه قضاوت داور	$2/69 \pm 0/96$
۵	به تعویق انداختن پاداش‌های وعده داده شده به بازیکنان	$2/69 \pm 0/94$
۶۷	بازی با تیم‌های صدر جدول	$1/29 \pm 1/05$
۶۸	حضور بازیکنان سرشناس در تیم	$1/26 \pm 1/17$
۶۹	پخش زنده بازی	$1/05 \pm 1/14$
۷۰	ورود فناوری جدید به فوتبال	$1/01 \pm 1/11$
۷۱	اختلاف با مربیان تیم‌های دیگر	$0/81 \pm 0/94$

یافته‌های پژوهش نشان داد عامل مالی، سازمانی- مدیریتی، انسجام تیمی، اختیار و

1. Varimax rotation

تصمیم‌گیری، فوریت زمانی و فنی - رقابتی به ترتیب مهم‌ترین عوامل استرس‌زای مربیان حرفه‌ای فوتبال ایران بودند. ضمناً نتایج آزمون آنووا (اندازه‌گیری‌های مکرر) نشان داد بین اولویت عوامل استرس‌زای کلیه مربیان فوتبال تفاوت معنی‌داری وجود دارد (جدول ۲). نتایج آزمون تعقیبی بونفرونی در مقایسه زوجی هر یک از عوامل استرس‌زا با یکدیگر نشان داد، فقط بین عامل استرس‌زای فنی - رقابتی و عامل مالی با کلیه عوامل استرس‌زا تفاوت معنی‌داری وجود دارد، ولی در مقایسه سایر عوامل با یکدیگر تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد (جدول ۳).

جدول ۲. مقایسه عوامل استرس‌زای مربیان

اولویت عوامل	عوامل استرس‌زا	انحراف استاندارد \pm میانگین	F	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
اول	عامل مالی	۲/۶۱±۰/۷۱			
دوم	عامل سازمانی - مدیریتی	۲/۲۸±۰/۶۹			
سوم	عامل انسجام تیمی	۲/۲۲±۰/۶۱	۲۸/۱۸	۵	* ۰/۰۰۱
چهارم	عامل اختیار و تصمیم‌گیری	۲/۱۵±۰/۸۱			
پنجم	عامل فوریت زمانی	۲/۰۵±۰/۶۷			
ششم	عامل فنی - رقابتی	۱/۶±۰/۶۹			

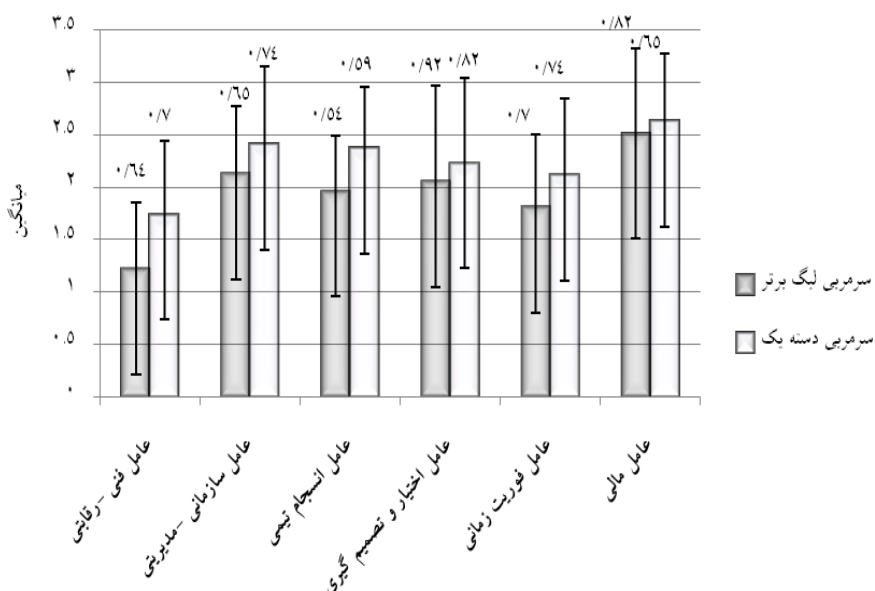
* $p \leq 0.05$

جدول ۳. نتایج آزمون تعقیبی بونفرونی برای مقایسه هر یک از عوامل استرس‌زای مربیان

عامل استرس‌زا	تفاوت میانگین‌ها	سطح معنی‌داری
سازمانی - مدیریتی	-۰/۶۷	* ۰/۰۰۱
انسجام تیمی	-۰/۶۲	* ۰/۰۰۱
فنی - رقابتی	-۰/۵۴	* ۰/۰۰۱
اختیار و تصمیم‌گیری	-۰/۴۵	* ۰/۰۰۱
فوریت زمانی	-۱	* ۰/۰۰۱
مالی	۰/۰۵	۱
انسجام تیمی	۰/۱۲	۱
سازمانی - مدیریتی	۰/۲۲	۰/۲
اختیار و تصمیم‌گیری	-۰/۳۲	* ۰/۰۰۱
مالی	۰/۰۷	۱
انسجام تیمی	۰/۱۷	۰/۸
اختیار و تصمیم‌گیری	-۰/۳۸	* ۰/۰۰۱
مالی	۰/۰۹	۱
فوریت زمانی	-۰/۴۵	* ۰/۰۰۱
اختیار و تصمیم‌گیری	-۰/۵۵	* ۰/۰۰۱
مالی		

* $p \leq 0.05$

نتایج آزمون t مستقل در مقایسه عوامل استرس‌زا بین سرمربیان و مربیان هر دو لیگ نشان داد، فقط بین اولویت عوامل استرس‌زای فنی - رقابتی و انسجام تیمی در سرمربیان لیگ برتر و دسته یک تفاوت معنی‌داری وجود داشت؛ به عبارت بهتر، سرمربیان لیگ دسته یک، در مقایسه با سرمربیان لیگ برتر اولویت بیشتری برای استرس عامل فنی - رقابتی و انسجام تیمی در نظر گرفته بودند (نمودار ۱). البته بین اولویت سایر عوامل استرس‌زای سرمربیان لیگ برتر با سرمربیان دسته یک و همچنین بین اولویت کلیه عوامل استرس‌زای سرمربیان و کمک مربیان لیگ برتر با سرمربیان و کمک مربیان دسته یک تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد.

شکل ۱. مقایسه عوامل استرس‌زا بین سرمربیان لیگ برتر و لیگ دسته یک

نتایج آزمون همبستگی پیرسون نشان داد فقط در عامل فوریت زمانی بین عوامل استرس‌زا با کل سابقه مربیگری رابطه ضعیفی وجود دارد (جدول ۴)، اما بین سایر عوامل استرس‌زا با کل سابقه مربیگری مربیان و همچنین بین عوامل استرس‌زای مربیان با سابقه مربیگری در پست کنونی رابطه معنی‌داری مشاهده نشد.

جدول ۴. رابطه عوامل استرس‌زا با کل سابقه مربیان در دوران مربیگری

عامل استرس‌زا	ضریب همبستگی	تعداد	سطح معنی‌داری
فنی - رقابتی	۰/۱۲	۷۲	۰/۳
سازمانی - مدیریتی	۰/۱۷	۷۲	۰/۱۴
انسجام تیمی	۰/۲	۷۲	۰/۰۹
اختیار و تصمیم‌گیری	-۰/۰۶	۷۲	۰/۵۸
فوریت زمانی	۰/۲۵	۷۲	۰/۰۳*
مالی	۰/۱۷	۷۲	۰/۱۴

* $p \leq 0/05$

بحث و نتیجه‌گیری

بر پایه یافته‌های پژوهش و در پاسخ به دو سؤال اصلی تحقیق، مهم‌ترین عوامل استرس‌زای مربیان فوتبال ایران به ترتیب عوامل مالی، سازمانی- مدیریتی، انسجام تیمی، اختیار و تصمیم‌گیری، فوریت زمانی و فنی - رقابتی بود. در تحقیق محرم‌زاده و رجائیان (۱۳۸۵)، گیلماویو و همکاران (۲۰۰۶)، ریچارد و همکاران (۲۰۰۷)، کلی و همکاران (۲۰۰۹)، لوی و همکاران (۲۰۰۹)، سرگیل و همکاران (۲۰۰۹) عوامل سازمانی - مدیریتی، مالی، فوریت زمانی و فنی - رقابتی نیز به‌عنوان عوامل عمده استرس‌زای مربیان گزارش شده است که بدون در نظر گرفتن اولویت با نتایج تحقیق حاضر همخوانی دارد (۲۷، ۲۵، ۲۱، ۲۰، ۱۳، ۶). اگرچه این موضوع نشان‌دهنده شیوع و یکسانی این عوامل در اغلب مربیان است، نمی‌توان اهمیت و اولویت عامل مالی و مدیریتی را در کشور نادیده گرفت؛ بنابراین می‌توان بیان کرد که مربیان از این عوامل بیشتر از مسائل فنی رنج می‌برند، به‌ویژه اینکه در پژوهش حاضر علاوه بر عوامل شناخته شده مذکور، عوامل انسجام تیمی و اختیار و تصمیم‌گیری نیز به‌عنوان دو عامل استرس‌زای جدید مربیان فوتبال ایران گزارش شدند که در تحقیقات دیگر به این عوامل اشاره نشده بود. این دو عامل جدید از فرآیندهای مهم تیمی محسوب می‌شوند؛ زیرا در بیشتر تحقیقات انسجام تیمی عاملی اساسی در پیروزی و موفقیت تیم‌ها و اختیار تصمیم‌گیری نیز مهم‌ترین رکن در اجرای دستورات مربی معرفی شده است (۳۶). شاید عامل انسجام تیمی مسئله‌ای فرهنگی باشد که امکان کار گروهی و همبستگی تیم مرتبط با تکلیف یا وظیفه و همبستگی اجتماعی را در بیرون و درون تیم کمرنگ می‌کند.

با توجه به عامل چهارم به نظر می‌رسد اقتدار مربیان و به‌کارگیری قدرت مدیریتی مربیان کمتر از اندازه مورد انتظار آنان است. شاید سایر اعضا یا ارکان مدیریت باشگاه در این زمینه تداخل وظیفه دارند. ضمناً به نظر می‌رسد تفاوت در اولویت عوامل استرس‌زا بین تحقیقات، به‌دلیل

ضعف در ساختار سازمانی، مدیریتی و مالی باشگاه‌های ایران در مقایسه با سایر کشورها باشد؛ چون در این پژوهش عامل سازمانی - مدیریتی و عامل مالی در اولویت بالاتری قرار داشتند. از طرف دیگر، تفاوت در اولویت عوامل استرس‌زا ممکن است به ترکیب مربیان رشته‌های ورزشی مختلف مربوط شود؛ چون فقط مطالعه‌ی لی (۲۰۰۰) و سرگیل و همکاران (۲۰۰۹)، روی مربیان فوتبال انجام شده بود (۲۳، ۱۳).

نتایج پژوهش حاضر نشان داد مهم‌ترین عامل استرس‌زا در میان کلیه مربیان، عامل مالی بود. تقریباً در بیشتر تحقیقات این عامل به‌عنوان عامل مهم استرس‌زا در شغل مربیگری (۳۸، ۳۷، ۲۵، ۲۰، ۱۳) و همچنین مشکلات مالی در باشگاه‌های فوتبال ایران نیز گزارش شده است (۳۴، ۳۲)؛ بنابراین توجه به مشکلات مالی و تلاش برای برطرف کردن آن نه‌فقط در روند کار تیمی، بلکه در کاهش استرس مربیان نیز اثر می‌گذارد. همان‌طور که متغیرهای مربوط به عامل مالی نشان می‌دهد، توجه مربیان بیشتر به مشکلات مالی بازیکنان بود به‌طوری که از پنج متغیر استرس‌زای اصلی مربیان، سه متغیر به مسائل مالی بازیکنان و بودجه مربوط می‌شود (جدول ۱). پرداخت نشدن مطالبات و پاداش‌های بازیکنان باعث کاهش انگیزه آنان می‌شود و بر نتایج تیم اثر منفی می‌گذارد و نتایج ضعیف نیز فشار رسانه‌ای، تماشاگران و مدیریت را بر مربیان افزایش می‌دهد. از آنجا که ورزش کشور ما عموماً و فوتبال خصوصاً متکی به دولت و کمک‌های دولتی است، تیم‌های فوتبال همیشه با مشکلات مالی و تأخیر در پرداخت‌ها و مطالبات ورزشکاران مواجه‌اند. همچنین بی‌ثباتی مدیریت، ساختار نامناسب باشگاهی، نحوه کسب درآمد تیم‌ها و غیره را نیز می‌توان به این مشکل اضافه کرد (۳۳، ۳۱، ۳۰). البته نیازهای مالی در باشگاه‌های سایر کشورها نیز وجود دارد، ولی آن‌ها توانسته‌اند با مدیریت مالی از طریق حق پخش رسانه‌ای و بازاریابی ورزشی از استرس این متغیرها بکاهند؛ از این‌رو احتمالاً نظارت بر روند خصوصی شدن باشگاه‌های فوتبال در کشور را می‌توان اولین و مهم‌ترین راه برای حل برخی از مشکلات ساختاری و مالی دانست؛ چون ورود بخش خصوصی سبب رونق اقتصادی ورزش در بسیاری از کشورها و رفع مشکلات مالی شده است. هر چند هیچ‌یک از روش‌های درآمدزایی در فوتبال مدرن امروز، در کشور ما به‌دلایل مشکلات ساختاری، مدیریتی، دولتی و انحصاری بودن ورزش و صدا و سیما اجرا شدنی نیست یا در حد ضعیف اجرا می‌شود (۳۴). به‌طور کلی به نظر می‌رسد مربیان به‌دلایل فنی و روانی، عامل مالی را استرس‌زا می‌دانند؛ چون ورزشکاران کم‌انگیزه و ناراضی از حمایت مالی باشگاه نمی‌توانند دستورات فنی و تاکتیکی مربی را به مرحله اجرا در آورند.

دومین عامل استرس‌زا مربیان عامل سازمانی - مدیریتی گزارش شده است. این نتیجه با نتایج

تحقیق دانیل چاک (۱۹۹۳)، کاسیس و میربرگ (۲۰۰۰)، محرمزاده و همکاران (۱۳۸۵) و ریچارد و همکاران (۲۰۰۷) همخوانی داشت (۳۹، ۲۹، ۲۱، ۶). عامل سازمانی - مدیریتی در بیشتر تحقیقات دیگر نیز جزء عوامل عمده استرس‌زای مربیان در رشته‌های مختلف ورزشی گزارش شده است. البته در اولویت‌بندی، بین عوامل مختلف استرس‌زا تفاوت وجود دارد (۲۷، ۲۳، ۲۰، ۱۳). این موضوع، نشان‌دهنده اهمیت تأثیر عوامل سازمانی - مدیریتی در ایجاد استرس مربیان است. در عین حال، تفاوت در اولویت‌بندی عوامل استرس‌زا ممکن است به دلیل تفاوت در وضعیت و قوانین حاکم بر ورزش و باشگاه‌های ورزشی کشورهای دیگر باشد. ضمن اینکه توجه به متغیرهای اصلی عامل سازمانی - مدیریتی در پژوهش حاضر و سایر تحقیقات نشان می‌دهد متغیرهایی مانند فشار برای برنده شدن، نداشتن امنیت شغلی، باخت‌های متوالی، نحوه قضاوت داور، عدم حمایت کافی از سوی مسئولان تیم، چند دستگی بین مسئولان تیم، بی‌ثباتی در کادر هیئت مدیره، فشار رسانه‌های گروهی از سوی مربیان مختلف به‌عنوان عوامل اصلی استرس‌زا و دائم در مربیگری گزارش شده است (۳۷، ۲۶). مشکلات مدیریتی و سازمانی در تحقیق حاضر با گزارش کُردی (۱۳۸۱) درباره وضعیت فوتبال کشور نیز همخوانی دارد. طبق یافته‌های کُردی (۱۳۸۱) مدیران در فوتبال ایران از استراتژی روشن و ضابطه‌مندی پیروی نمی‌کنند و بر اساس سلايق شخصی تصمیم گرفته و عمل می‌کنند، حضور افراد سیاسی در بدنه اصلی باشگاه‌ها (احتمالاً این افراد به‌جای این‌که حامی فوتبال باشند به‌عنوان مدیران اجرایی و به‌جای متخصصان هم در تصمیم و هم در اجرا دخالت می‌کنند)، عدم بهره‌گیری مدیریت فوتبال از کمیته‌های علمی و حرفه‌ای برای تصمیم‌گیری‌های قاطع و پرهیز از هر گونه عملکرد سلیقه‌ای، بی‌ثبات در مدیریت فوتبال کشور (برکناری و استعفای رؤسای فدراسیون و باشگاه‌های فوتبال به شکل غیرمنطقی و بدون ارزیابی عملکرد) باعث مشکلات مدیریتی و سازمانی در فوتبال کشور و عقب‌ماندگی فوتبال کشور شده است (۳۴).

عامل انسجام تیمی نیز سومین عامل استرس‌زا در مربیان حرفه‌ای فوتبال ایران گزارش شد. چنین عاملی با این عنوان در تحقیقات دیگر گزارش نشده است، هرچند مطالعه و مقایسه متغیرهای عامل انسجام تیمی در پژوهش حاضر با سایر تحقیقات در حیطه استرس مربیان حرفه‌ای نشان می‌دهد متغیرهایی مانند تعطیلی تمرین یا تعلیق تیم، بی‌انگیزگی بازیکنان، آسیب‌دیدگی بازیکنان کلیدی، بی‌ثباتی بازیکنان در اجرای مهارت‌های اساسی و طرح‌ریزی بازی و سفرهای طولانی و مشکلات تردد از انسجام تیمی می‌کاهد. چنین متغیرهایی در تحقیق لی (۲۰۰۰)، گیل‌ماریو و همکاران (۲۰۰۶)، فری (۲۰۰۷)، ریچارد و همکاران (۲۰۰۷)، سرگیل و همکاران (۲۰۰۹)، کلی و همکاران (۲۰۰۹) و لوی و همکاران (۲۰۰۹) به‌عنوان عوامل

استرس‌زای مربیان گزارش شده است که با پژوهش حاضر هماهنگ است (۲۷-۲۵، ۲۳، ۲۱، ۲۰). انسجام تیمی از عوامل عمده در همدلی اعضای تیم و موفقیت تیمی در تحقیقات مختلف گزارش شده است (۳۶)؛ از این رو توجه به متغیرهای این عامل و تلاش برای کاهش و حل مشکلات تیم در بعد انسجام موجب می‌شود مربیان با آرامش خاطر به هدایت تیم بپردازند و در برنامه‌ریزی تیم با مشکلات کمتری مواجه شوند. پیامد توجه و مدیریت این بخش از مشکلات تیمی، هم در کاهش استرس مربی و حفظ انرژی او برای ادامه کار و هم در موفقیت گروهی آشکار می‌شود.

توصیف اولویت کلی متغیرهای استرس‌زای مربیان فوتبال ایران نشان داد متغیرهای تأخیر در پرداخت مطالبات بازیکنان تیم، باخت‌های پشت سر هم، نبود بودجه کافی برای سفر و انجام مسابقات لیگ، نحوه قضاوت داور، به تعویق انداختن پاداش‌های وعده داده شده به بازیکنان، تعطیلی تمرین یا تعلیق تیم، بی‌انگیزگی بازیکنان، عدم حمایت کافی از سوی مسئولان تیم، عملکرد کمیته داوران (انتخاب داورهای ضعیف برای بازی تیم) و نبود بودجه و حمایت مالی برای برگزاری مسابقات تدارکاتی مناسب به ترتیب ۱۰ متغیر عمده استرس‌زا از دیدگاه مربیان حرفه‌ای فوتبال ایران است. مرور متغیرها نشان می‌دهد متغیرهای عامل سازمانی - مدیریتی، عامل مالی و عامل انسجام تیمی بیشترین تکرار را میان مربیان حرفه‌ای فوتبال ایران دارد. این نتایج نشان‌دهنده مشکلات ساختاری، مالی و مدیریتی در فوتبال ایران است.

نتایج تحقیق نشان داد فقط در دو عامل فنی - رقابتی و انسجام تیمی بین اولویت عوامل استرس‌زای سرمربیان لیگ برتر و لیگ دسته یک تفاوت معنی‌داری وجود داشت، به نحوی که شیوع این دو عامل در میان سرمربیان لیگ دسته یک بیشتر از سرمربیان لیگ برتر بود. این نتیجه احتمالاً به این دلیل است که توجه فدراسیون، مسئولان ورزشی و رسانه‌ها بیشتر به لیگ برتر است و کمتر به خواسته‌ها و کمبودهای فنی و برگزاری منظم مسابقات و تامین نیازهای مادی، روانی و معنوی لیگ دسته یک توجه می‌کنند. ضمن اینکه شاید سرمربیان شاغل در لیگ دسته یک از بُعد فنی و توانایی‌های غیر فنی قابلیت‌ها و تجارب کمتری از سرمربیان لیگ برتر دارند و در نتیجه در برابر فشارهای فنی و رقابتی و فشارهایی که انسجام تیمی‌شان را تحت تأثیر قرار می‌دهد، استرس بیشتری را تجربه می‌کنند.

بین اولویت سایر عوامل استرس‌زای سرمربیان لیگ برتر و سرمربیان لیگ دسته یک تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد. همچنین بین اولویت هیچ‌یک از عوامل استرس‌زای سرمربیان و مربیان لیگ برتر و لیگ دسته یک تفاوت معنی‌داری وجود نداشت. این نتایج می‌تواند به دلیل شیوع عوامل استرس‌زا در شغل مربیگری فوتبال در کشور باشد که بیشتر مربیان به نحوی

آن‌ها را در طول مربیگری‌شان تجربه کرده‌اند؛ به عبارت دیگر، سرمربیان و مربیان بدون توجه به نوع لیگ و همچنین مربیان و سرمربیان به‌طور مشابه این استرس‌ها را تجربه می‌کنند و این موضوع به ماهیت و حساسیت رقابت‌های فوتبال مربوط می‌شود. این نتیجه مطابق با نتایج کلی و همکاران (۱۹۹۳)، ریچارد و همکاران (۲۰۰۷) و لوی و همکاران (۲۰۰۹) است که نشان دادند مربیان حرفه‌ای در طول حرفه مربیگری خود با طیف وسیع و متنوعی از عوامل استرس‌زا روبه‌رو می‌شوند (۱۹-۲۱). به‌طور کلی بر پایه یافته‌های پژوهش، می‌توان گفت مربیان فوتبال ایران که به صورت حرفه‌ای در دو لیگ معتبر فوتبال کشور فعالیت می‌کنند، عوامل استرس‌زای فراوان و متنوعی را تجربه می‌کنند به نحوی که مقایسه اولویت کلیه عوامل، چه در بُعد فراوانی و چه در بُعد مقایسه بین سرمربیان و مربیان هر دو لیگ، نشان از تجربه این عوامل در بین کلیه مربیان فوتبال کشور دارد.

بررسی رابطه عوامل استرس‌زا با کل سابقه مربیگری مربیان فوتبال و سابقه مربیگری در پست کنونی نشان داد که فقط در عامل فوریت زمانی بین عوامل استرس‌زای مربیان با کل سابقه مربیگری آنان در فوتبال رابطه ضعیفی مشاهده شد؛ یعنی احتمالاً با افزایش سابقه مربیان تجربه عامل استرس‌زای فوریت‌ها و محدودیت‌های زمانی در آنان بیشتر می‌شود. این نتیجه بر خلاف نتایج ویشنستکی و همکاران (۱۹۸۹)، دانیل چاک (۱۹۹۳) و کاسیس و همکاران (۲۰۰۰) بود (۲، ۲۹، ۳۹)، اما با نتایج فری (۲۰۰۷) همخوانی داشت (۲۶). احتمالاً مربیان با سابقه‌تر نسبت به برنامه‌ریزی‌های زمانی حساس‌ترند و ارزش این عامل را طی سال‌ها تجربه مربیگری در کار و نتایج تیمی‌شان درک کرده‌اند. ضمناً بین سایر عوامل با کل سابقه مربیگری در فوتبال و همچنین بین هیچ‌یک از عوامل استرس‌زای مربیان با سابقه مربیگری در پست کنونی‌شان رابطه معنی‌داری مشاهده نشد. این نتایج با نتایج رضانی‌نژاد، همتی‌نژاد و محمدی (۱۳۸۳) همخوانی دارد (۵). بین عوامل استرس‌زای مربیان با سنین مختلف نیز در تحقیق حاضر رابطه معنی‌داری مشاهده نشد. البته میانگین سنی بیشتر مربیان در تحقیق حاضر نزدیک به هم بود. این نتیجه بر خلاف نتایج تحقیقات فری (۲۰۰۷) و رضانی‌نژاد و همکاران (۱۳۸۳) است (۵، ۲۶). هر چند مرور مبانی نظری استرس نشان می‌دهد معمولاً افراد با افزایش سن و تجربه، کمتر دچار استرس می‌شوند، در این پژوهش از مربیان خواسته شده بود که فقط تجربه استرس در پست کنونی‌شان را بیان کنند؛ از این‌رو احتمالاً تفاوت در نتایج و عدم ارتباط بین سن و سابقه را در تحقیق حاضر بتوان توجیه کرد.

اگرچه متداول‌ترین عوامل استرس‌زای مربیان حرفه‌ای فوتبال ایران توضیح داده شد، با توجه به نتایج تحقیق که نشان داد مهم‌ترین عوامل استرس‌زای مربیان عامل مالی، سازمانی - مدیریتی

و عامل انسجام تیمی است و با مرور نتایج تحقیقات کردی (۱۳۸۱)، خبیری و الهی (۱۳۸۳)، جلالی، گودرزی، خبیری و اسدی (۱۳۸۳)، الهی و پورآقایی (۱۳۸۳)، الهی، گودرزی و خبیری (۱۳۸۵) و جلیلیان و خبیری (۱۳۸۵) در مورد مشکلات و وضعیت ساختاری، مدیریتی، مالی و امکانات و نیروی انسانی در باشگاه‌های فوتبال ایران می‌توان نتیجه گرفت که بیشتر انرژی مربیان تیم‌های فوتبال در ایران صرف مسائل غیرفنی می‌شود که این موضوع باعث از دست رفتن این سرمایه عظیم در فوتبال کشور و منحرف شدن از اهداف تعیین شده خواهد شد (۴۰، ۳۴-۳۰)؛ از این رو توجه به مشکلات سازمانی - مدیریتی و تأمین خواست‌های مالی و امکاناتی تیم با برنامه‌ریزی‌های دقیق‌تر به منظور رفع مشکلات و فراهم کردن زمینه‌های شغلی مربیان فوتبال کشور، امکان استفاده حداکثری از ظرفیت این نیروی متخصص و موفقیت‌های داخلی و بین‌المللی فوتبال کشورمان را بیشتر می‌کند.

منابع

1. Lazarus R S, Launier R. Stress related transactions between person and environment. I Pervin, L. A. & Lewis, M (Eds). Perspectives in interactional psychology. 1978; 130-47.
2. Wishniesky D, Felder D. Coaching problems are suggested solutions effective. Journal of Physical Education, Recreation, and Dance. 1989; 60(1): 69-72.
3. Kugler J, Reintjes F, Tewes V, Schedlwskin M. Competition stress in soccer coaches increase salivary hemoglobin and salivary cortisol concentrations. Sports Med Phys Fitness. 1996; 36: 117-20.
۴. احمدی اژدر، محمدزاده حسن. منابع استرس در داوران حرفه‌ای فوتبال ایران. المپیک. ۱۳۸۸؛ شماره ۱ (پیاپی ۴۵): ۴۷-۵۵.
۵. رضانی‌نژاد رحیم، همتی‌نژاد مهر علی، محمدی مهدی. بررسی عامل‌های استرس‌زای شغلی دبیران تربیت بدنی و ورزش. المپیک. ۱۳۸۳؛ شماره ۱ (پیاپی ۲۵): ۲۷-۳۶.
۶. محرم‌زاده مهرداد، رجائیان ابوالقاسم. بررسی منابع و عوامل تنیدگی شغلی در مربیان ورزشی استان آذربایجان غربی. پژوهش در علوم ورزشی. ۱۳۸۵؛ ۱۳: ۳۳-۴۹.
7. Fletcher D, Hanton S. Sources of organizational stress in elite sports performers. The Sport Psychologist. 2003; 17: 175-95.
8. Woodman T, Hardy L. A case study of organizational stress in elite sport. Journal of Applied Sport Psychology. 2001; 13: 207-38.
9. Vealey R S. Current status and prominent issues in sport psychology. Medical

- Science of Sport Exercise. 1994; 26(4): 495-502.
10. Reilly T. An ergonomic model of soccer training process. *Journal Sport Science*. 2005; 23(6): 561-572.
11. Deutsche Press Agence. Soccer coaching detrimental to health. 1998; <http://www.indianexpress.com/ie/daily/19980208/03950674.html>. Accessed on 2009/03/12.
۱۲. سپاسی حسین، نوربخش پریش، داوودی بابک. مقایسه نگرش مربیان و ورزشکاران لیگ برتر و غیر برتر درباره‌ی جایگاه مشاوره و روان‌شناس ورزش و رابطه آن با موفقیت ورزشی. المپیک. ۱۳۸۵؛ ۳ (پیاپی ۳۵): ۷۹-۷۱.
13. Surujlal J, Nguyen S. Sources of stress in South African soccer coaches. *African Journal for Physical, Health Education, Recreation and Dance*. 2009; ISSN: 1117-4315: 113-24.
14. Hughes R. World Soccer/: Why coaches pull at strings. *International Herald Tribune*. 1999 October; <http://www.iht.com/articles/1999/10/27/soccer.2.t-9.php>. Accessed on 2009/03/12.
15. Richman J M. Perceived stress and well-being in coaching: Impact of hassles, uplifts, gender, and sport. Dissertation Graduate degree doctor philosophy. The Ohio State University. 1992; http://etd.ohiolink.edu/view.cgi?acc_num=osu1228837319.
16. L.Bird M. High school football coaches and stress. A research fir the Master of Science degree in education. University of Wisconsin- Stout, American psychological association. 2003.
17. Brandão M R F. Factors of stress in professional soccer players. Thesis Doctorate in Sports Science. School of Physical Education. University of Campinas. 2000.
18. Brandão M R F, Casal H MV, Machado A A, Rebutini F, Agresta M, Ribeiro F A. Soccer, international sport and national identity: a comparison between Brazil & Japan. *R. bras. Ci e Mov*. 2004; 12(1): 57-62.
19. Kelley B C, Gill D L. An examination of personal/situational variables, stress appraisal, and burnout in collegiate teacher-coaches. *Research Quarterly for Exercise and Sport*. 1993; 64(1): 94-102.
20. Levy A, Nicholls A, Marchant D, Polman R. Organizational Stressors, Coping, and Coping Effectiveness: Longitudinal Study with an Elite Coach. *International Journal of Sports Science & Coaching*. 2009; 4(1): 31-45.
21. Richard C, Nicholas V. Stressors in elite sport: A coach perspective. *Journal of Sports Sciences*. 2007; 26(9): 905-918.

22. Surujlil J, Singh P C, Hollander W J. A comprehensive analysis of the job security of coaches in South Africa. *South African journal for Research in Sport, Physical Education and Recreation*. 2005; 26(2): 105-16.
23. Li Ch-M. Football China A/ B Professional Football Coaches on the stressors and ways to eliminate Analysis. *Journal of Beijing University of Physical Education*. 2000; 23(4): 463-6.
24. Marturelli Junior M. The Organization of Work of Coaches of Soccer: strategies and productivity of professional teams. Dissertation Graduate Program in Production Engineering from the University Federal de Santa Catarina. 2002.
25. Gilmário R B, Marina C C L, José F F, Francisco S M, Celso L P R. Stress causing factors in beach volley coaches. *Third International Conference on Production Research – Americas' Region (ICPR-AM06)*. 2006.
26. Frey M. College coaches' experiences with stress—"problem solvers" have problems, too. *The Sport Psychologist*. 2007; 21: 38-57, Human Kinetics, Inc.
27. Kelley B C, Timothy B. Development of the Coaching Issues Survey (CIS). *The Sport Psychologist*. 2009; 23: 367-87. Human Kinetics, Inc.
28. Williams S J, Kendall L. Perceptions of elite coaches and sports Scientists of the research needs for elite coaching practice. *Journal of Sports Sciences*. 2007; 25: 1577-86.
29. Caccese T M, Mayerberg C K. Gender differences in perceived burnout of college coaches. *Journal of Sport Psychology*. 2000; 16: 279-88.
۳۰. الهی علی‌رضا، گودرزی محمود، خبیری محمد. بررسی عملکرد سازمان لیگ حرفه‌ای فوتبال جمهوری اسلامی ایران و مقایسه آن با سازمان لیگ حرفه‌ای فوتبال ژاپن. *حرکت*. ۱۳۸۵؛ ۲۷: ۵۵-۷۱.
۳۱. جلالی فراهانی مجید، گودرزی محمود، خبیری محمد، اسدی حسن. بررسی ساختار سازمانی و اساسنامه فدراسیون فوتبال جمهوری اسلامی ایران و کشورهای منتخب و نیز فیفا جهت ارائه الگوی بهینه. *حرکت*. ۱۳۸۳؛ ۱۹: ۱۸۳-۱۷۱.
۳۲. جلیلیان غلام‌رضا، خبیری محمد. توصیف وضعیت مالی باشگاه‌های لیگ برتر فوتبال ایران و مقایسه آن با باشگاه‌های لیگ‌های لیگ برتر چین، مالزی و انگلستان. *هفتمین همایش ملی تربیت بدنی و علوم ورزشی؛ دانشگاه تبریز؛ اسفند ۱۳۸۵*.
۳۳. خبیری محمد، الهی علی‌رضا. مقایسه وضعیت لیگ حرفه‌ای جمهوری اسلامی ایران با توجه به معیارهای یوفا و باشگاه‌های منتخب ژاپن، کره جنوبی، امارات و ترکیه. *پژوهش در علوم*

ورزشی. ۱۳۸۳؛ ۸: ۱۵-۳۴.

۳۴. کردی محمدرضا. بررسی دیدگاه کارشناسان، مربیان، داوران و نویسندگان ورزشی در خصوص مسائل و مشکلات فوتبال کشور با تاکید بر باشگاه‌ها. اولین سمینار علم و فوتبال؛ تهران؛ آذر ۱۳۸۱.

35. Taylor J. Coaches are people too: An applied model of stress management for sport coaches. *Journal of Applied Sport Psychology*. 2001; 14: 27-50.

۳۶. رضائی نژاد رحیم، حسینی کشتان میثاق، احسانی محمد. رابطه سبک‌های رهبری مربیان و انسجام گروهی تیم‌های فوتبال لیگ برتر ایران. المپیک. ۱۳۸۹؛ ۴۹: ۵۷-۶۸.

37. Sullivan P A, Nashman H W. The 1992 United States Olympic team sport coaches: Satisfactions and concerns. *Applied Research in Coaching and Athletics Annual*. March 1993; 1-14.

38. Kroll W, Gendersheim J. Stress factors in coaching. *Coaching Science Update*. 1982; 47-9.

39. Danyl chuk K. The presence of occupational burnout & its correlates in university physical education personal. *Journal of Sport Management*. 1993; 7(2): 107-27.

۴۰. الهی علی‌رضا، پورآقایی اردکانی زهرا. بررسی وضعیت استادیوم‌های فوتبال کشور در مقایسه با استانداردهای اروپایی. حرکت. ۱۳۸۳؛ ۱۹: ۶۳-۷۹.

ارجاع مقاله به روش ونگوور

رضائی نژاد رحیم، خبیری محمد، ریحانی محمد، عیدی حسین. مقایسه عوامل

استرس‌زای مربیان حرفه‌ای فوتبال ایران. مطالعات مدیریت ورزشی، ۱۳۹۲؛ ۵ (۲۱):

۳۷-۵۴